

Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school

Freek Bucx (Sociaal en Cultureel Planbureau), Charlotte Jalvingh (ZonMw) en Femke van der Sman-de Beer (HagaZiekenhuis)

URN:NBN:NL:UI:10-1-116870

Samenvatting

In dit onderzoek werd een pilot geëvalueerd gericht op het verbeteren van het klimaat ten aanzien van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders (LHBT's) het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het speciaal basisonderwijs/(voortgezet) speciaal onderwijs. In de pilot stonden verschillende activiteiten centraal, zoals voorlichting en trainingen. De 132 deelnemende scholen werden at random ingedeeld in een experimentele en een controlegroep. 2469 basisschoolleerlingen en 9403 leerlingen in het voortgezet onderwijs vulden tijdens een voormeting (najaar 2012) en een nameting (voorjaar 2013) een vragenlijst in. Via deze effectmeting werden enkele effecten vastgesteld: in de experimentele groep werden de houdingen van basisschoolleerlingen ten aanzien van LHBT's na de pilot positiever. In de experimentele groep voelden scholieren in het voortgezet onderwijs met homoseksuele, lesbische of biseksuele gevoelens zich na de pilot veiliger in de klas. Daarnaast werden er diepte-interviews gehouden met onder andere leerlingen en leraren op een selectie van twintig scholen. Hieruit kwam naar voren dat een persoonlijk verhaal van een ervaringsdeskundige leerlingen aan het denken kan zetten, net als wanneer klasgenoten vertellen over LHBT's die zij kennen. Vervolgonderzoek moet uitwijzen welke meer concrete onderdelen van interventies effectief zijn en welke niet.

Inleiding

Scholen zijn vaak geen veilige plek voor jonge lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders (kortweg LHBT's). Scholieren met lesbische, homoseksuele of biseksuele gevoelens voelen zich onveiliger op school dan

■ Correspondentieadres: f.bucx@scp.nl

andere scholieren, en zij worden er vier keer zo vaak gepest (Kuyper, 2015; Mooij, Fettelaar, & De Wit, 2012). Het woord 'homo' wordt vaak als scheldwoord gebruikt (Kuyper, 2015). Een kwart van de transgenders krijgt op school te maken met negatieve reacties, zoals afkeurende blikken en flauwe grappen (Keuzenkamp, 2012).

Ook de houding van veel scholieren ten opzichte van LHBT's is niet onverdeeld positief (Kuyper, 2015). De meerderheid van de scholieren vindt wel dat lesbiennes, homoseksuelen en biseksuelen hun vrienden mogen zijn, maar ongeveer een kwart geeft aan dat je op school beter niet kunt vertellen dat je homo bent. Vooral zichtbaar homoseksueel gedrag roept weerzin op. Ruim een derde van de scholieren in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs vindt het vies als twee jongens elkaar zoenen.

Opgroeien in een omgeving waarin heteroseksualiteit en genderstereotyp gedrag de norm is en waarin anders-zijn niet altijd wordt geaccepteerd, kan negatieve gevolgen hebben voor het welbevinden van LHBT-jongeren (Burton, Marshal, Chisolm, Sucato, & Friedman, 2013; Van Bergen, Bos, Van Lisdonk, Keuzenkamp, & Sandfort, 2013). LHBT-jongeren die regelmatig negatieve reacties krijgen uit hun omgeving, hebben vaker een laag zelfbeeld (Keuzenkamp, 2010). Voor leraren en jongeren is het moeilijk om op de school uit de kast te komen: een derde tot de helft van de scholieren in het voortgezet onderwijs vindt dat jongeren die op hetzelfde geslacht vallen, dit niet eerlijk kunnen vertellen op school (Keuzenkamp & Kuyper, 2013).

De acceptatie en veiligheid van LHBT's op school is een belangrijk thema in het emancipatiebeleid van de overheid. Eind 2012 zijn de kerndoelen in het onderwijs aangepast: sindsdien zijn scholen verplicht voorlichting te geven over seksuele diversiteit. Om scholen hiermee te helpen heeft het ministerie van OCW de pilot *Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* laten uitvoeren, in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het speciaal basisonderwijs/ (voortgezet) speciaal onderwijs (Ministerie van OCW, 2012).

Het is nauwelijks bekend of interventies om het schoolklimaat voor LHBT-scholieren te verbeteren, effectief zijn. Er zijn vooralsnog weinig studies die hiernaar onderzoek hebben gedaan (Kamps et al., 2010; Pierik & Felten, 2013), enkele positieve uitzonderingen daargelaten (o.a. Kuyper, Vanwesenbeeck, & Dankmeijer, 2007; Mooij & Fettelaar, 2012, Sandfort, Bos, Collier, & Metselaar, 2010) die een gemengd beeld laten zien.

Mede daarom is het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gevraagd om de pilot *Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* te evalueren. Het onderzoek vond plaats in het schooljaar 2012/'13. In dit artikel vatten we de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek samen: voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Voor meer gedetailleerde informatie en voor informatie over de uitkomsten in het speciaal basisonderwijs/ (voortgezet) speciaal onderwijs verwijzen we naar het SCP-rapport *Anders in de klas* (Bucx et al., 2014; te downloaden vanaf www.scp.nl).

De Pilot Sociale Veiligheid LHBT-leerlingen op School

Doel van de pilot was acceptatie en weerbaarheid van LHBT-jongeren op school te verbeteren, pesten en discriminatie van LHBT-leerlingen te verminderen, en bij te dragen aan een veilige en waardevrije schoolcultuur en goede omgangsvormen. De pilot bestond uit verschillende activiteiten, variërend van voorlichting en lessen voor leerlingen tot trainingen aan leraren (zie Tabel 1 voor meer informatie). De deelnemende scholen werd gevraagd het hele pakket uit te voeren maar zij waren vrij om te kiezen hoe zij de activiteiten invulden.

Aan de pilot was een subsidieregeling verbonden waar scholen zich voor konden aanmelden. In totaal deden 132 scholen mee aan de pilot en het onderzoek: 55 in het basisonderwijs, 67 in het voortgezet onderwijs, vijf voor speciaal basisonderwijs en vijf voor (voortgezet) speciaal onderwijs. De scholen vormden een redelijk diverse groep. Zo varieerde de schoolgrootte in het basisonderwijs van 49 tot 903 leerlingen en in het voortgezet onderwijs van 242 tot 5350 leerlingen. Het aandeel leerlingen met een niet-westerse achtergrond in de deelnemende klassen varieerde van 0% tot 96% in het basisonderwijs en van 0% tot 71% in het voortgezet onderwijs. Ongeveer de helft van alle scholen had een confessionele achtergrond, waarvan de meeste rooms-katholiek of protestants-christelijk.

Tabel 1. Opzet pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school

De zes onderdelen van de pilot waren:

- Externe voorlichting: lessen over seksualiteit en seksuele en genderdiversiteit
- Lessen omgangsvormen voor leerlingen: over sociale vaardigheden en weerbaarheid
- Training omgangsvormen voor leraren: over respectvol omgaan met diversiteit
- Aandacht voor seksuele en genderdiversiteit in het bestaande lesprogramma
- Nazorg op school: een aanspreekpunt voor leerlingen met vragen rond seksualiteit en seksuele en genderdiversiteit
- Ouderbetrokkenheid: ouders worden geïnformeerd over de pilot, op een ouderavond, via de medezeggenschapsraad of de ouderraad, of met een brief

Doel van het Onderzoek

Het evaluatieonderzoek had twee doelen. Het eerste doel was om te onderzoeken in hoeverre er – in lijn met de doelstellingen van de pilot – een effect was op (1) de houding van leerlingen ten aanzien van LHBT's; (2) de ervaringen van leerlingen met pesten, discriminatie en hun weerbaarheid; en (3) de veiligheid en veiligheidsbeleving van leerlingen. Dat is gebeurd met een *effectmeting*. Effecten op ervaringen en veiligheid zijn onderzocht voor leerlingen met homoseksuele, lesbische en/of biseksuele gevoelens alsmede de andere leerlingen.

Tweede doel was in kaart te brengen welke elementen uit de pilot verantwoordelijk zijn voor het optreden of achterwege blijven van effecten: wat werkt wel, wat niet en waarom? Dit is onderzocht met behulp van een *proces- en verklarende evaluatie* (Herweijer & Turkenburg, 2012) op basis van diepte-interviews met betrokkenen.

Methode

Effectmeting: Experimentele en Controlegroep

Volgens de literatuur is een random gecontroleerd experiment of klassiek experiment (Bosker, 2009) de beste manier om een effect te meten van een bepaalde interventie. Een alternatief is een quasi-experimentele opzet: daarin wordt de samenstelling van de experimentele en de controlegroep niet gestuurd door de onderzoeker, maar bepaald door variaties in de praktijk (Herweijer & Turkenburg 2012).

De opzet van het huidige onderzoek zit tussen een klassiek experiment en een quasi-experiment in. Aan een van de belangrijkste voorwaarden van het klassieke experiment is voldaan: de deelnemende scholen zijn at random toegewezen aan ofwel de experimentele ofwel de controlegroep. Scholen in de experimentele groep (27 basisscholen, 33 scholen in het voortgezet onderwijs en vijf scholen uit het speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs) kregen de subsidie in het schooljaar 2012/'13 en konden in dat jaar met de uitvoering van de pilot beginnen. Scholen in de controlegroep (28 basisscholen, 34 scholen in het voortgezet onderwijs en vijf scholen uit het speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs) ontvingen de subsidie een jaar later maar deden in 2012/'13 wel mee aan het onderzoek teneinde een vergelijking met de experimentele groep mogelijk te maken.

Voordat scholen werden toegewezen aan een van beide groepen is er aan het begin van het schooljaar een voormeting gehouden: via een online enquête onder de leerlingen van alle scholen. De vragenlijst ging onder andere over hun houding tegenover LHBT's, de sfeer in de klas, hun omgang met negatief of agressief gedrag van klasgenoten, en over hun veiligheid. Aan het eind van het schooljaar volgde de nameting onder de leerlingen. Een eventueel effect werd bepaald door de antwoorden van de leerlingen in de voor- en nameting te vergelijken tussen de experimentele en de controlegroep. In de analyses zijn gegevens gebruikt van 2469 leerlingen uit het basisonderwijs (respons was 95%, uitval tussen voor- en nameting was 8,5%) en van 9403 leerlingen uit het voortgezet onderwijs (respons 90%, uitval 19%).

In de enquête is gevraagd of scholieren op jongens of meisjes vielen of op allebei. Omdat vanwege de jonge leeftijd verwacht kon worden dat dit nog niet voor iedereen duidelijk is hebben we ook gevraagd of scholieren wel eens verliefd waren geweest op een jongen of een meisje. Op basis van deze antwoorden konden we in het voortgezet onderwijs 161 jongeren onderscheiden met

homoseksuele, lesbische of biseksuele gevoelens. In het basisonderwijs was dat niet mogelijk; deze groep was te klein om te analyseren. Verder hebben we ons niet gericht op ervaringen van transgender leerlingen; als gevolg van de lage prevalentie van transgender individuen zou de groep transgenders in de steekproef te klein zijn om betrouwbare analyses op uit te voeren. Wel hebben we gekeken naar houdingen van leerlingen ten aanzien van transgenders.

Proces- en Verklarende Evaluatie: Diepte-interviews

Ten behoeve van de proces- en verklarende evaluatie zijn er diepte-interviews gehouden met personen die bij de uitvoering van de pilot op school betrokken waren: de schoolleiding, de zorg- of veiligheidscoördinator, leraren, (groepjes van drie) leerlingen, externe voorlichters en trainers, en ouders van enkele leerlingen. De interviews waren bijna allemaal face-to-face; een enkel interview was telefonisch. De interviews werden gehouden op een selectie van twintig scholen uit de experimentele groep (negen basisscholen, negen scholen in het voortgezet onderwijs, één school uit het speciaal basisonderwijs en één school uit het voortgezet speciaal onderwijs).

Resultaten

De belangrijkste uitkomsten van het onderzoek worden hieronder apart besproken voor de scholen in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Voordat we ingaan op de uitkomsten van de effectmeting en de proces- en verklarende evaluatie, bespreken we telkens eerst kort op welke manier de pilot werd geïmplementeerd.

Pilot in het Basisonderwijs

Hoe is de pilot geïmplementeerd?

Op ruim vier op de tien basisscholen werden alle zes (verplichte) onderdelen van de pilot uitgevoerd. Op zeven op de tien basisscholen werd externe voorlichting gegeven. Deze voorlichting vond vaak plaats in het kader van de samenwerking die voor de pilot was aangegaan met een externe organisatie. Bijna alle scholen hebben lessen over omgangsvormen voor leerlingen aangeboden. Daarnaast was er meestal aandacht voor seksuele en/of genderdiversiteit in de godsdienst- of biologielees. Slechts op zes scholen werd voor de reguliere lessen speciaal materiaal ontwikkeld of aangeschaft waarin naast heteroseksuelen ook LHBT's voorkwamen. Op bijna alle scholen was er volgens de contactpersonen aandacht voor ouderbetrokkenheid. Ouders werden meestal via een (nieuws) brief geïnformeerd over de pilot. Op een derde van de scholen is er aan ouders een presentatie door leerlingen gegeven over de pilot. De training omgangsvormen voor leraren vond op minder dan de helft van de scholen doorgang. De training ging meestal over negatief gedrag van leerlingen in algemene zin.

Nazorg voor LHBT-leerlingen was er volgens de contactpersonen op bijna alle scholen. Op de meeste scholen kreeg de vertrouwenspersoon of intern begeleider de nazorg als taak erbij, in enkele gevallen de groepsleerkracht. Leerlingen werden tijdens de lessen door de leraren ingelicht over wie de vertrouwenspersoon op hun school is voor dergelijke zaken.

Uit de interviews kwam naar voren dat er op veel scholen seksuele voorlichting werd gegeven in groep 7 en/of 8, maar vaak zonder aandacht voor seksuele en/of genderdiversiteit. Op incidentele basis werd er wel aandacht aan dit onderwerp besteed, bijvoorbeeld als leerlingen daarover vragen stelden. Door de pilot kregen de scholen de mogelijkheid en de middelen om dit onderwerp structureel op te nemen in het curriculum. De scholen vulden de pilot op verschillende manieren in: door de aandacht voor seksuele en/of genderdiversiteit in te bedden in een bestaand antipestprogramma of lesmethode voor omgangsvormen, door het in te bedden in lessen over relaties en seksualiteit, of door de invoering van een nieuwe lessenserie over vooroordelen en discriminatie.

Positieve effecten op houdingen en algemene gevoelens van veiligheid

De effectmeting onder leerlingen toonde enkele positieve effecten van de pilot aan. Leerlingen dachten positiever over LHBT's op de nameting dan op de voormeting, en die verandering was in de experimentele groep groter dan in de controlegroep. Tijdens de nameting waren er meer leerlingen die zich veilig voelden in de klas en die het gevoel hadden er in de klas bij te horen. Dit verschil tussen voor- en nameting werd alleen gevonden in de experimentele groep. Het gaat hier om de veiligheidsgevoelens van leerlingen in het algemeen; in het basisonderwijs konden we geen onderscheid maken naar seksuele diversiteit. De gevonden effecten waren relatief klein, maar waren wel vergelijkbaar met effecten die beschreven zijn in literatuur over onderzoek naar de effecten van interventies op pestproblematiek (Kärnä et al., 2011, 2013). Er was geen effect van de pilot op negatief of agressief gedrag in de klas of op school, noch ten aanzien van LHB's noch in het algemeen. Een meer gedetailleerde beschrijving van de resultaten is te vinden in het rapport 'Anders in de klas' (Bucx et al., 2014).

Wat werkte wel, wat niet, en waarom?

In de interviews gaven leerlingen aan dat ze door de pilot meer feitelijke kennis hebben gekregen over seksuele diversiteit. Sommige leerlingen kwamen via de externe voorlichting voor het eerst in aanraking met lesbiennes, homoseksuelen en biseksuelen. Leerlingen vertelden dat zij aangenaam verrast waren dat de voorlichters qua uiterlijk en gedrag niet overeenkwamen met het stereotype beeld dat zij van deze groepen hadden.

Leerlingen gaven in de interviews aan dat de persoonlijke verhalen van voorlichters die zelf homo-, biseksueel of lesbisch waren, indruk op hen hadden gemaakt. Hierdoor werden zij zich meer bewust van wat pesten, schelden of discriminatie voor gevolgen kan hebben. De persoonlijke verhalen door deze

vaak jonge ervaringsdeskundigen hadden volgens de leraren meer effect dan wanneer de leerlingen door hun leraar op hun gedrag werden aangesproken.

Op veel van de basisscholen waar interviews werden gehouden, bestond de pilot uit gesprekken tussen leerlingen en jonge voorlichters, maar ook tussen leerlingen onderling. De gesprekken gingen over vooroordelen, discriminatie en pesten en over seksuele en genderdiversiteit. Hierbij werden eigen ervaringen gedeeld en er was ruimte voor discussie. Deze werkvorm had echter alleen succes in klassen waar leerlingen zich veilig voelden en respect voor elkaar hadden. Een belangrijke rol voor het creëren van dat veilige klimaat in de klas was hierbij weggelegd voor de leraar.

Veel basisscholen hebben de aandacht voor seksuele en genderdiversiteit ondergebracht bij lessen over diversiteit in algemene zin. Voordeel van zo'n generieke benadering is dat het onderwerp voor meer leerlingen herkenbaar is en dat de leerlingen zich beter kunnen inleven. Immers, bijna iedereen is weleens uitgescholden of gepest. Uit de interviews kwam naar voren dat een mogelijk nadeel van de generieke benadering kan zijn dat er (te) weinig wordt stil gestaan bij seksuele en genderdiversiteit zelf.

Pilot in het Voortgezet Onderwijs

Hoe is de pilot geïmplementeerd?

Op vrijwel alle scholen zijn de onderdelen externe voorlichting en omgangsvormen uitgevoerd. De docententraining bleek een ondergeschoven kindje te zijn: deze vond om uiteenlopende redenen vaak niet plaats. Ouders werden meestal via een nieuwsbrief of de ouderraad op de hoogte gesteld van de op handen zijnde lessen. Leerlingen werden tijdens de lessen geïnformeerd bij wie zij terecht konden met vragen of vertrouwelijke zaken: meestal werd dit via bestaande zorgstructuren geregeld. Al met al is op twee derde van de scholen aan alle verplichte (zes) onderdelen van de pilot aandacht besteed.

Op de meeste scholen kwam het thema seksuele en genderdiversiteit in de lessen godsdienst, maatschappijleer, of biologie (of een combinatie) aan bod. Grofweg werd de pilot op twee verschillende manieren ingevuld. In de eerste variant werd het onderwerp seksuele/genderdiversiteit opgenomen in een inhoudelijk meer algemeen programma rondom discriminatie, vooroordelen en stereotypen. Als onderdeel van dit programma werd er vaak een gastles gegeven door een homoseksuele, lesbische, biseksuele of transgender voorlichter. In de tweede variant nam seksuele voorlichting de centrale rol in en kwam het thema seksuele/genderdiversiteit juist expliciet aan bod. In beide varianten lag de focus op homoseksualiteit en veel minder op biseksualiteit en transgenders.

Uit de interviews met leerlingen en docenten bleek dat er, in tegenstelling tot de basisscholen, op de scholen in het voortgezet onderwijs in voorgaande jaren vaak wel al aandacht was geweest voor seksuele en/of genderdiversiteit, meestal op initiatief van leraren die zich verbonden voelden met dit thema en

het daarom aan de orde stelden. De aandacht voor seksuele en genderdiversiteit was in de meeste gevallen niet structureel ingebed in het curriculum.

Positief effect op veiligheidsgevoelens leerlingen met lesbische, homoseksuele of biseksuele gevoelens

In het algemeen werden er in het voortgezet onderwijs minder effecten gevonden dan in het basisonderwijs. Wel bleken leerlingen met lesbische, homoseksuele of biseksuele gevoelens zich na de pilot veiliger op school te voelen dan daarvoor: uit de effectmeting kwam hier een verschil tussen de voor- en nameting naar voren. Deze verandering was alleen in de experimentele groep te zien en niet bij de controlegroep, en daarmee kunnen we spreken van een effect. Ook bleek de pilot enkele positieve effecten te sorteren op de houdingen van leerlingen met een niet-westerse (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse) achtergrond en van leerlingen op scholen met een protestants-christelijke signatuur.

Wat werkte wel, wat niet, en waarom?

Uit de interviews bleek dat er twee manieren waren die met name effectief bleken om de aandacht van de scholieren te wekken. Ten eerste als er een connectie werd gelegd met onderwerpen en thema's die op deze leeftijd spelen, zoals relaties en seksualiteit en het vormgeven van de eigen identiteit. Ten tweede kon het persoonlijke verhaal van een voorlichter grote indruk maken op de leerlingen. Leraren gaven daarnaast aan dat het belangrijk bleek te zijn om scholieren de gelegenheid te geven om te vertellen over LHBT's uit hun eigen omgeving: op deze manier konden leerlingen ervaren dat er veel meer klasgenoten waren met een lesbisch, homo-, biseksueel of transgender persoon in hun familie- of vriendenkring dan zij tevoren hadden gedacht, en dat het contact met hen als positief ervaren kan worden.

Het directe en indirecte contact dat op bovengenoemde manieren plaatsvond zorgde ervoor dat het onderwerp seksuele en genderdiversiteit dichtbij kon komen. Leerlingen zagen dat LHBT's individuele personen zijn en meer van elkaar verschillen dan zij van tevoren vermoedden. Uit de interviews kwam echter ook naar voren dat de stereotype beelden van leerlingen over LHBT's hetzelfde bleven, en dat ook de mening over LHBT's die zich niet volgens de heersende gendernormen kleden en/of gedragen hetzelfde bleef.

Een veilige sfeer in de klas bleek essentieel te zijn om een dergelijk gevoelig onderwerp te kunnen bespreken. Leerlingen moeten zich kwetsbaar kunnen opstellen en hun mening durven geven en daarvoor is onderling vertrouwen cruciaal. Om goede discussies over stereotyperingen en discriminatie binnen een veilige sfeer van de grond te laten komen zijn enerzijds duidelijke regels en grenzen nodig en anderzijds voldoende ruimte voor leerlingen om eerlijk hun mening of visie te geven.

Het faciliteren van een dergelijke veilige sfeer vraagt een didactisch-pedagogische bekwaamheid en fijngevoeligheid van docenten en zij spelen dan ook een grote rol in dit proces. Meerdere leraren uitten hun twijfels over hun eigen vaardigheden om onderwerpen rondom seksualiteit bespreekbaar te maken en

om leerlingen te helpen die mogelijk vragen hebben over hun eigen seksuele of genderidentiteit.

Discussie

Met de effectmeting zijn enkele positieve effecten van de pilot *Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* vastgesteld. Basisschoolleerlingen hadden na de pilot minder moeite met LHBT's, en leerlingen met lesbische, homoseksuele of biseksuele gevoelens gingen zich op het voortgezet onderwijs in het algemeen veiliger voelen in de klas. Volgens de geïnterviewde leraren en leerlingen had de pilot een proces op gang gebracht waardoor leerlingen aan het denken zijn gezet.

In de diepte-interviews met onder andere leerlingen en leraren kwam naar voren dat de belangstelling van de leerlingen voor de inhoud van de pilot werd gewekt wanneer er een verbinding werd gelegd met onderwerpen die leerlingen in deze fase van hun leven bezighoudt: de puberteit, het ontwikkelen van een eigen identiteit, relaties en seksualiteit. Een persoonlijk verhaal van een ervaringsdeskundige in een gastles kon veel indruk maken en op die manier tot meer inlevingsvermogen leiden. Naast direct contact met een ervaringsdeskundige bracht ook indirect contact via klasgenoten die vertelden over LHBT's die zij kenden, het onderwerp letterlijk en figuurlijk dichtbij. Het kon ervoor zorgen dat leerlingen zich gingen realiseren dat LHBT's onderling meer verschillen dan tevoren gedacht.

Gemeten aan de doelstellingen van de pilot zijn de gevonden effecten desalniettemin bescheiden van aard. Dat heeft er mogelijk mee te maken dat het hier om een complex probleem gaat: niet alleen het gedrag van individuele leerlingen speelt hier mee maar ook groepsprocessen in de klas, de rol van de leraar en de manier waarop de school als geheel met LHBT's omgaat. Bovendien duurden de activiteiten van de pilot vaak niet langer dan één of twee maanden. Amerikaans onderzoek (Walls, Kane, & Wiskeski, 2010) geeft aan dat interventies op dit gebied langer moeten duren voordat zij effect kunnen hebben. Dat we nauwelijks effecten vonden op gedragingen van scholieren kan erop wijzen dat de vertaling van houdingen naar concreet gedrag lastig is, zoals ook in eerder onderzoek geconcludeerd werd (Kuyper et al., 2007).

Dat sommige beoogde effecten uitbleven, kan ook te maken hebben met de uitvoering. Gezien de bepalende rol die leraren hebben in het klimaat in de klas, kan het als een belangrijk gemis beschouwd worden dat de trainingen aan hen relatief vaak niet doorgingen. Ten slotte zijn effecten mogelijk onderschat doordat er op sommige scholen in de controlegroep wel aandacht was voor LHBT's en sociale veiligheid, ondanks dat de subsidie pas in het volgend schooljaar verstrekt zou worden. Alle scholen – dus ook de controlescholen – zijn immers sinds december 2012 verplicht aandacht aan dit onderwerp te besteden.

De gevonden verschillen tussen de experimentele en de controlegroep zijn mogelijk niet alleen toe te schrijven aan de pilot, maar (ook) aan het zogeheten

Hawthorne-effect (Franke & Kaul, 1978): in de experimentele groep kan vertrouwen, hoop of verwachting zijn gewekt over een mogelijk effect, en dat kan de antwoorden van de leerlingen bij de meting hebben beïnvloed. Een andere beperking van het onderzoek heeft met de externe validiteit te maken: De deelnemende scholen vormden een selectieve groep doordat zij zichzelf hadden aangemeld voor de pilot. De uitkomsten kunnen dus niet zonder meer gegeneraliseerd worden naar alle scholen.

Dat de pilot enkele effecten heeft gehad kan als bemoedigend gezien worden, als men ervan uitgaat dat houdingen, gevoelens en gedragingen van scholieren niet van de ene op de andere dag veranderen. Tegelijkertijd werd ook duidelijk dat een tolerant en veilig klimaat niet op een snelle en eenvoudige manier gerealiseerd kan worden. Veranderingen hebben tijd nodig en dit vraagt inspanningen van alle betrokkenen: schoolleiders, leraren, LHBT-voorlichtingsorganisaties en de overheid.

Meer kennis over *evidence based* maatregelen kan scholen meer houvast bieden. Mede daarom is het belangrijk dat er meer duidelijkheid komt over wat wel en wat niet werkt. Het voorliggende onderzoek is daarin een eerste stap geweest. Het is wenselijk dat in vervolgonderzoek meer concrete onderdelen van interventies geëvalueerd worden, gericht op scholieren én leraren, en dat er meer aandacht is voor de effectiviteit op de lange(re) termijn.

Abstract

This study evaluated a pilot which was aimed at improving the climate for lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) pupils at Dutch primary and secondary schools. The pilot focused on several activities, such as the provision of information and training. The 132 participating schools were assigned at random to an experimental and a control group. To measure the effects of the pilot, a total of 2,469 primary school pupils and 9,403 secondary school students completed questionnaires in a pre-measurement (autumn 2012) and a post-measurement (spring 2013). A number of effects were observed: attitudes of primary school pupils in the experimental group towards LGBT people were more positive after the pilot, and secondary school students in the experimental group with homosexual, lesbian or bisexual feelings felt safer in the classroom after the pilot. In addition to the questionnaires, a number of interviews were conducted, including with pupils and teachers at a selection of twenty schools. These interviews revealed that when people with practical experience tell their own personal stories, this can cause pupils to reflect, and the same can happen when classmates talk about LGBT people whom they know. Follow-up research will be needed to identify which specific aspects of the interventions are effective and which are not.

Referenties

- Bosker, R. (2009). Experimentele designs in onderwijsonderzoek. In Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (red.), *Bewezen beleid in het onderwijs. Essaybundel* (pp. 26-39). Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Bucx, F., Van der Sman, F. & Jalvingh, C. (2014). *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Burton, C. M., Marshal, M. P., Chisolm, D. J., Sucato, G. S., & Friedman, M. S. (2013). Sexual minority-related victimization as a mediator of mental health disparities in sexual minority youth: A longitudinal analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 394-402.
- Dankmeijer, P. (2001). *Gerapporteerde onveiligheid door homojongeren vergeleken met heterojongeren*. Amsterdam: Empowerment Lifestyle Services.
- Franke, R. H., & Kaul, J. D. (1978). The Hawthorne experiments: First statistical interpretation. *American Sociological Review*, 43, 623-643.
- Herweijer, L., & Turkenburg, M. (2012). *Op zoek naar bewijs. Evaluatieontwerpen onderwijsmaatregelen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kamps, L., Dankmeijer, P., Kok, G., Bos, A., Koppers, B., & Schouten, M. (2010). *Effectief werken aan acceptatie van seksuele diversiteit in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: EduDivers.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4-6. *Child Development*, 82, 311-330.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2013). Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: Grades 1-3 and 7-9. *Journal of Educational Psychology*, 105, 535-551.
- Keuzenkamp, S. (2010). *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S. (2012). *Worden wie je bent. Het leven van transgenders in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S., & Kuyper, L. (2013). *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kuyper, L. (2015). *Jongeren en seksuele oriëntatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kuyper, L., Vanwesenbeeck, I., & Dankmeijer, P. (2007). *Nameting Adelmundpilots*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Ministerie van OCW (2012). *Regeling Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school*. Geraadpleegd op 29 oktober 2012 via voorlichting-over-seksuele-diversiteit.html.
- Mooij, T., & Fettelaar, D. (2012). *Voorlichtingslessen seksuele diversiteit in het Voortgezet Onderwijs. Pilot onderzoek: observatie van lhbt-voorlichting*. Nijmegen: ITS/Radboud Universiteit Nijmegen.
- Mooij, T., Fettelaar, D., & De Wit, W. (2012). *Sociale onveiligheid van lhbt schoolpersoneel en lhbt leerlingen: Brochure*. Nijmegen: ITS/ Radboud Universiteit Nijmegen.
- Pierik, C., & Felten, H. (2013). *Regenboog onder de loep: Een verkenning van interventies voor lhbt-emancipatie*. Utrecht: Movisie.
- Sandfort, T. G. M., Bos, H. M. W., Collier, K. L., & Metselaar, M. (2010). School environment and the mental health of sexual minority youths: A study among Dutch young adolescents. *Research & Practice*, 100, 1696-1700.
- Van Bergen, D. D., Bos, H.W.M., Van Lisdonk, J.T.A., Keuzenkamp, S., & Sandfort, T. (2013). Victimization and suicidality among Dutch lesbian, gay & bisexual youth. *American Journal of Public Health*, 103, 70-72.
- Walls, N. E., Kane, S. B., & Wisneski, H. (2010). Gay-Straight Alliances and school experiences of sexual minority youth. *Youth & Society*, 41, 307-332.